

Pedologický ústav hlavního města Prahy

Zuzana Schierová

The Paedological Institute in Prague. The Czech Lands were one of the first regions of Europe where the research of children began and they have preserved the tradition to this day. This study maps the history of the Institute of Pedology in Prague and its organizational and research development. The establishment of the institute is associated with three important men – František Čáda, Jan Dolenský and Jindřich Matiegka. Even though the original paedological institute disappeared, other institutes continued its work and research to this day. Data obtained from the time of its operation provide the basic standards that are used in today's pediatrics.

Keywords: History of Paedology – Jindřich Matiegka – Karel Herfort – Jan Dolenský – František Čáda – Child Study in Bohemia and Moravia

„Biologie zcela změnila postoj pedagogiky: vědecký výzkum dítěte, pedagogie, stává se centrem světelným, které ozařuje všechny problémy pedagogiky.“¹

doc. MUDr. Karel Herfort

Zavedení povinné školní docházky v roce 1774 za vlády Marie Terezie položilo základní kámen modernímu školství a spolu s ním se postupně začínají objevovat i nové požadavky a potřeby. Následující 19. století s sebou přináší mocný rozmach přírodních věd s řadou převratných teorií, jako např. Darwinova evoluční teorie (1859),² a nové poznatky i zájem o přírodní vědy se začínají promítat do ostatních vědních oborů a běžného života. Vliv přírodovědného poznání a rozvoje biologie s sebou přináší změny i v oblasti školství.

Při stavbě nových majestátních školních budov (a to i na venkově) jsou kromě otázek estetické řešeny i otázky související přímo s žactvem, například normy na hygienické požadavky nebo ergonomie školní lavice.³ Postupně se upravují organizační

¹ K. Herfort, *Jan Dolenský, zakladatel českého pedologického ústavu v Praze*, Praha 1929.

² Teorie byla zveřejněna v knize *O původu druhů* (v originále: *On the Origin of Species by Means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life*).

³ J. Záhoř – E. Lokay, *Vývin otázky o školní lavici*, Důchody král. hl. Města Prahy: Praha 1889, 15 s.

řády a stále častěji se objevují další problémy týkající se přímo fyzického vývoje žactva. Jako například otázka typu písma vzhledem k vývoji páteře⁴ nebo problematika týkající se psychického vývoje. Netrvalo dlouho a byla otevřena i ožehavější témata, jako je péče a vzdělávání mládeže takzvaně méněcenné, zřizování pomocných škol atd.

Propojení pedagogiky s přírodními vědami formuje nový obor nazvaný pedologie,⁵ který se věnuje hlubšímu poznání dítěte a spojuje poznatky z psychologie, sociologie, pedagogiky a biologie dítěte.⁶ Myšlenka propojení nejrozličnějších vědních oborů, jejichž hlavním středem pozornosti je dítě, se pomalu od konce 19. století rozšiřuje do řady zemí a vznikají první vědecké práce a ústavy.⁷

První psychologická laboratoř se zaměřením na vývoj a studium dítěte vznikla roku 1884 ve Worcesteru ve Spojených státech amerických⁸ a na tento trend navázaly další země. V roce 1894 vzniká ve Velké Británii Child study Society⁹ a o 5 let později je v Antverpách založena pedologická laboratoř (1899).¹⁰ Rozmach a popularita pedologie vedla k uspořádání pedologického sjezdu, který se konal 12.–18. srpna roku 1911 v Bruselu.¹¹ Sjezd navštívilo přibližně 600 účastníků z různých koutů světa a po tomto sjezdu můžeme sledovat výrazný nárůst odborných prací s pedologickou tematikou.

⁴ J. Matiegka, „O kolmém písmě“, *Posel z Budče* 37, 1896, s. 450–452, 466–468, 522–525; „Zprávy školské“, *Učitel* 7, 1896, č. 13, s. 253–255.

⁵ Pojem pedologie se však nezávisle od takto chápaného zaměření na dítě a jeho vývoj utvářel i v souvislosti s rozvojem nauky o půdě jako geologické disciplíně. V češtině není mezi oběma názvy zcela odlišných oborů rozdíl, zatímco v angličtině nebo němčině se názvy obou oborů naopak liší. Bohužel ve všeobecném povědomí u nás již dominuje chápání pedologie jako nauky o půdě.

⁶ S prvním použitím pojmu pedologie (peidologie, paedologie) je spojován Oscar Chrisman v článku o sluchu dětí z roku 1892. O. Chrisman, „The Hearing of Children“, *Pedagogical Seminary* 2, 1892, č. 1, s. 397–441.

⁷ J. Dolenský, „Institut pour l'étude des enfants et des adolescents“, *Anthropologie* 2, 1924, s. 16–21.

⁸ Zakladatelem byl velmi významný americký psycholog Granville Stanley Hall, jehož hlavním oborem byl výzkum dítěte. Ch. H. Skinner – S. T. Watson (ed.), *Encyclopedia of school psychology*, Kluwer Academic Press: New York 2004.

⁹ K. Stevens, „Child Study in Great Britain“, *The Pedagogical Seminary* 13, 1906, č. 2, s. 245–249.

¹⁰ M. Depaepe, „The heyday of paedology in Belgium (1899–1914): A positivistic dream that did not come true“, *International Journal of Educational Research* 28, 1998, č. 8, s. 687–697.

¹¹ M. Depaepe, „An Uncompleted Symphony: Fradkin's study of pedology in East and West“, *Educació i Història: revista d'història de l'educació*, 1997, s. 139–140.

Výzkum dítěte v českých zemích

Na našem území se po vzoru ostatních evropských zemí už ke konci 19. století objevují první pedologicky orientované výzkumy, především antropometrického charakteru. Většina z nich byla zaměřena na specifickou problematiku (hygienické poměry, vztah vývinu žáka a ergonomie školní lavice atd.) a brala v úvahu jen některé tělesné vlastnosti. První plošný výzkum byl proveden podle nařízení c. k. ministerstva kultury a školství v roce 1880 a týkal se všech cisleithanských škol.¹² Byla při něm zjišťována barva očí, vlasů a pleti. Závěry z tohoto šetření byly uveřejněny G. A. Schimmrem.¹³

Přehled výzkumů v českých zemích v průběhu 19. století

Rok	Rozsah	Provedl/i	Účel
1886	– obecná chlapecká škola u sv. Petra, Praha – obecná chlapecká škola u sv. Mikuláše, Praha	pražský městský fysik Dr. Záhoř, Dr. Lokay, Dr. Chudoba Dr. Mrázek	hygienické poměry
1888–1889	– obecná chlapecká škola u sv. Petra, Praha – škola na Děkance, Praha – škola v Holešovicích-Bubnech, Praha	Dr. Lokay, Dr. Fährnich Dr. Skalička	ergonomie školní lavice
1892–1895	české země	Iniciátor J. Matiegka ve spolupráci s lékaři a učiteli	data pro národopisnou výstavu

Pro další rozsáhlý výzkum připravila půdu příprava Národopisné výstavy československé s heslem „Poznej sama sebe!“. Na návrh Jindřicha Matiegky¹⁴ byl

¹² J. Matiegka, *Vzrůst, vývin, tělesné vlastnosti a zdravotní poměry mládeže král. hl. města Prahy: příspěvky k anthropologii a demografii českého lidu*, Praha 1897.

¹³ G. A. Schimmer, *Erhebungen über die Farbe der Augen, der Haare und der Haut bei den Schulkindern Österreichs*, Wien 1884.

¹⁴ Jindřich Matiegka (31. 3. 1862 – 4. 8. 1941) byl český lékař a antropolog, profesor a rektor Univerzity Karlovy. Založil obor fyzické antropologie na UK, organizoval

proveden plošný antropologický výzkum školní mládeže. Pro tento účel sestavil formulář, který byl rozeslán na území hlavního města Prahy prostřednictvím okresní školní rady. V ostatních oblastech byl distribuován příslušnými školskými institucemi a formou veřejných výzev s žádostí o zapojení do antropologického výzkumu.¹⁵ Za podpory učitelů i lékařů, kteří se aktivně do sběru dat pustili,¹⁶ se podařilo během let 1892–1895 získat data od 100 000 školních dětí v Čechách a na Moravě po stránce tělesné i duševní. Část dat, která byla získána především na území hlavního města Prahy (cca 8000 probandů), byla Jindřichem Matiegkou, Luborem Niederlem¹⁷ a za pomoci řady učitelů zpracována a vystavena v antropologickém oddělení Národopisné výstavy československé a později uveřejněna Českou akademií.¹⁸

Na tyto výzkumy navázali na počátku 20. století František Čáda spolu s ředitelem městské školy u Nejsvětější Trojice Janem Dolenským a vyzkoušeli ve světě nově vytvořenou metodu podle Bineta a Simona¹⁹ na vyšetřování duševních vlastností dítěte.²⁰

rozsáhlé výzkumy obyvatelstva, zejména mládeže, a soustavně budoval antropologické sbírky, které spolu s Alešem Hrdličkou přetvořili v Muzeum člověka (dnešní Hrdličkovo muzeum člověka).

¹⁵ Například: „Zprávy školské“, *Učitel* 4, 1893, č. 11, s. 214–215; „Tělesná povaha českého školního děcka“, *Beseda učitelská* 26, 1894, č. 28, s. 397–399.

¹⁶ Doslova celý národ se zapojil do výzev výstavního výboru a lidé se snažili přispět, aby byli co nejdokonaleji znázorněni na Národopisné výstavě (toto nadšení se týkalo všech oddělení plánované výstavy). A to bez nároku na honorář nebo finanční kompenzaci za poštovné a další náklady. J. Janko, *Vědy o životě v českých zemích 1750–1950*, Archiv Akademie věd České republiky: Praha 1997; Archiv Národního muzea, f. Jindřich Matiegka, L. Matiegková – J. Matiegka, *Vzpomínky*, rukopis.

¹⁷ M. Prokopec, „Význam anthropometrického výzkumu mládeže“, *Vesmír* 33, 1954, č. 10, s. 328–330.

¹⁸ Data publikovaná Českou akademií vyšla pod názvem: J. Matiegka, *Vzrůst, vývin, tělesné vlastnosti a zdravotní poměry mládeže král. hl. města Prahy: příspěvky k anthropologii a demografii českého lidu*, Praha 1897. J. Matiegka, „Počátky Ústavu pro výzkum dítěte“, *Úchylná mládež* 14, 1938, č. 1–2,

¹⁹ Testy vytvořené Alfrédem Binetem a Théodorem Simonem sloužily především k porovnávání schopností školních dětí a byly navrženy tak, aby vyčlenily slabé žáky. Test zkoumal pozornost, paměť a verbální schopnosti sérií otázek se zvyšující se obtížností (IQ testy). Tento dotazník a metodologii pro použití v českých zemích z originálu přeložil žák a asistent Františka Čády Cyril Stejskal. J. V. Musil, *Cyril Stejskal – život a dílo: rozvoj péče o mládež v Čechách do okupace*, Společnost J. L. Fischera: Olomouc 2005.

V Čechách je rozvoj a institucionální zakotvení pedologie spojeno především se jmény tří významných mužů, František Čáda,²¹ Jindřich Matiegka a Jan Dolenský,²² kteří společnými silami založili Ústav pro výzkum dítěte.²³

První z nich, František Čáda, je považován za průkopníka pedologie v českých zemích. Již v devadesátých letech 19. století poukazoval na důležitý význam studia vývoje dítěte, podílel se na překladech světových autorů,²⁴ pořádal kurzy pro učitele i širší veřejnost²⁵ a roku 1910 jeho zásluhou bylo založeno Sdružení pro výzkum dítěte²⁶ jako součást odboru při České komisi pro péči a ochranu dětí.²⁷ V tomto roce byl také vyslán městskou radou Pražskou Jan Dolenský do

²⁰ J. Matiegka, „Počátky Ústavu pro výzkum dítěte“, s. 8; J. Matiegka, *Somatologie školní mládeže. Vývin a vzrůst dítěte a dospívající mládeže školní po stránce tělesné*, Praha: Česká akademie věd a umění, 1927.

²¹ František Čáda (6. 4. 1865 – 14. 12. 1918) byl profesorem filozofie a pedagogiky na UK a působil také jako středoškolský profesor. V historii české pedagogiky má místo jako průkopník speciální a experimentální pedagogiky, pedopsychologie a pedologie. Studoval dětskou řeč, dětské kresby, věnoval se problematice pracovní výchovy mládeže, péče o postiženou mládež, dětské sebevraždy aj.

²² Jan Dolenský (19. 6. 1859 – 11. 2. 1933) vystudoval učitelský ústav v Praze a od roku 1880 působil v hlavním městě jako pedagog a zároveň se věnoval i osvětové a literární činnosti. Proslul zejména svými *Obrázkovými dějinami národu českého* a byl autorem mnoha odborných knih a metodických pojednání. Stal se spoluzakladatelem Bolzova sirotčince.

²³ Označení ústavu se v průběhu let vyvíjelo a měnilo (Český pedologický ústav, Ústav pro výzkum dítěte a dorůstající mládeže, P(a)edologický ústav hlavního města Prahy), kromě toho také v literatuře, novinových článcích, listinných dokumentech nacházíme různá označení. Tato nejednotnost ztěžuje orientaci v informacích o historii Pedologického ústavu a v některých zdrojích je dokonce zaměňován s institucemi příbuznými. J. V. Musil, *Cyril Stejskal – život a dílo: rozvoj péče o mládež v Čechách do okupace*; K. Herfort, *Jan Dolenský, zakladatel českého pedologického ústavu v Praze*, Praha 1929, s. 8.

²⁴ Například dílo S. G. Halla, které opatřil komentovaným úvodem díla, vlastní stat' přeložil učitel Jan Mauer. G. H. Stanley, *Vybrané stati pedopsychologické a pedagogické*, Praha 1906.

²⁵ K. Herfort, „Český pedologický ústav hlavního města Prahy“, *Národní listy* 59, 1919, č. 287, s. 9–10.

²⁶ Ustavující schůze se konala 5. 11. 1910. „Zprávy: Sdružení pro výzkum dítěte“, *Pedagogické rozhledy* 24, 1911, č. 7, s. 752.

²⁷ V. Hüttel, „Pedologický ústav král. Hl. města Prahy“, *Časopis lékařů českých* 54, 1915, č. 3, s. 92–95; K. Herfort, „Český pedologický ústav hlavního města Prahy“, s. 9–10.

Belgie, aby načerpal nové podněty a zjistil úroveň školních poměrů v cizině.²⁸ Při své cestě absolvoval stáž u Józefy Joteykové v Bruselu²⁹ a poté navštívil Schuytenův pedologický ústav v Antverpách.³⁰ Tato návštěva se stala inspirací k založení podobné instituce i v Praze. Jan Dolenský o výzkumné cestě sepsal zprávu, v jejímž závěru byl i návrh na zřízení Pedologického ústavu v Praze.³¹ Tuto zprávu předložil městské radě Pražské a byla zařazena do programu zasedání jako jeden z bodů jednání 15. 2. 1910,³² městská rada podnět schválila³³ a nově vznikajícímu ústavu vykárala jednu místnost v budově obecné a měšťanské školy ve Vladislavově ulici a 500 K na obstarání nejn nutnějších přístrojů a pomůcek.³⁴

Krátce po schválení začínají přípravné organizační práce. V prvních letech se jednalo pouze o teoretickou přípravu, která byla rozdělena podle specializace zakladatelů. Jan Dolenský se věnoval především otázkám pedagogickým a jako navrhovateli mu připadla i komunikace s příslušnými úřady a organizace. Jindřich Matiegka pro potřeby ústavu sestavil plán výzkumu dětí a mládeže po stránce tělesné a Františku Čádovi připadly výzkumy duševní stránky dítěte, ve kterých

²⁸ Tamtéž. J. Matiegka, „Počátky Ústavu pro výzkum dítěte“, s. 8; K. Herfort, *Jan Dolenský, zakladatel českého pedologického ústavu v Praze*, s. 2; K. Herfort, „Ústav pro výzkum dítěte a dorůstající mládeže v Praze“, *Rozpravy ústavu pro výzkum dítěte a dorůstající mládeže*, 1931, č. 69, s. 2.

²⁹ K. Herfort, „Český pedologický ústav hlavního města Prahy“, s. 9.

³⁰ J. Dolenský, „Institut pour l'étude des enfants“, s. 16.

³¹ Uvedená doba inspirovala ke vzniku dalších institucí, které přímo nebo prostřednictvím jiných výzkumů poskytovaly podklady pro poznání vývoje dítěte. Za zmínku jistě stojí Výzkumný ústav pedagogický, založený v r. 1919 (později jako Výzkumný ústav pedagogický Jana Ámose Komenského), a Státní zdravotní ústav z r. 1925. Obě pracoviště i přes dílčí transformace svého zaměření (např. SZÚ jako Institut hygieny a epidemiologie) existují dodnes a do určité míry převzaly některé výzkumy původního Pedologického ústavu.

³² Data a informace týkající se studijní cesty Jana Dolenského, její náplně a založení ústavu se v pramenech liší. Bohužel originální dokumentace z roku 1910 se nezachovala, dokumenty byly uskladněny ve sklepě na Mariánském náměstí a řada z nich podlehlá zkáze přímo, ostatní poškozené dokumenty byly v roce 1955 skartovány. Podpurné materiály odboru školství a osvěty (VI.) se zachovaly až od roku 1930. (J. Nosáková – J. Škoda, Archivní pomůcka č. 85, Archiv hlavního města Prahy.) Jediná verze zakládací listiny se zachovala v článku J. Šebka v časopise *Úchylná mládež* z roku 1943.

³³ K. Herfort, *Jan Dolenský, zakladatel českého pedologického ústavu v Praze*, s. 2; L. Richterová, „Vzpomínka na pedologický ústav“, *Československá psychiatrie* 56, 1960, č. 2, s. 77–79.

³⁴ J. Šebek, „Pražský paedologický ústav r. 1942“, *Úchylná mládež* 19, 1943, č. 3, s. 102–110.

„Rada král. hlav. města Prahy schválivši podnět p. ředitele J. Dolenského, aby dle vzoru ciziny uvažováno bylo také u nás o zřízení zvláštních institucí ku studiu vývoje dětské duše, přijala ve schůzi své dne 15. února 1910 od p. ředitele J. Dolenského věnování spisů a pojednání v obor tento spadajících a panem dárce až dosud k vlastní potřebě nashromážděných jako základ ústavu, jehož úkolem by bylo soustavně sledovati další rozvoj studia dětské duše, shromažďovati příslušnou literaturu a doklady, jakož i samostatné pokusy činiti, slovem sledovati theoreticky i prakticky vývoj dětské duše, zvláště pak její elementární jevy a odchylky v nich.

Zároveň usnesla se rada městská:

1. aby v knihovně (místnosti vedle ředitelny) v budově obecné a městské školy pro chlapce u Nejsv. Trojice zařízen byl počátek výše zmíněného ústavu paedopsychologického;

2. ustanovila správcem tohoto ústavu p. ředitele J. Dolenského a

3. povolila dále, aby darované spisy a pojednání do zmíněné místnosti přeneseny a ve zvláštní skříni uloženy byly jakožto základ knihovny veškerému učitelstvu pražskému přístupné.

Hospodářskému úřadu se tudíž ukládá, aby ve srozumění s panem hospodářským inspektorem školy a p. ředitelem J. Dolenským potřebnou skříň ze zásoby školní do oné místnosti dodal, veškeré spisy a knihy od p. ředitele J. Dolenského darované ve zmíněné skříni řádně umístil, do školního inventáře zapsal a náklad s tím spojený cestou hospodářské konference uhradil.

Konečně povolila rada král. hlav. města Prahy p. řediteli J. Dolenskému na další opatření knih a publikací a t. d. a jich vazbu 200 K, t. j. dvě stě korun a ukládá z té příčiny účtárně městské, aby peníz ten p. řediteli J. Dolenskému za jednoduché potvrzení z příjmův školních vyplatila dala.

Dávajíc o tom věděti, vyslovuje rada královského hlavního města Vašemu Blahorodí za věnování jí učiněné svůj nelíčený dík.

Úřadující I. náměstek starostův:

J. Seifert v. r.”

Obr. 1: Zakládací listina pedologického ústavu. Zdroj: J. Šebek, „Pražský paedologický ústav r. 1942“, *Úchylná mládež* 19, 1943, č. 3, s. 102–110.

zahrnul nejen žáky ze škol, ale i ze speciálních ústavů (např. Ústav pro slabomyslné).³⁵ Teprve počátkem školního roku 1912/1913 byly přípravné práce u konce a český pedologický ústav hlavního města Prahy oficiálně zahajuje svoji činnost³⁶

³⁵ J. Matiegka, „Počátky Ústavu pro výzkum dítěte“, s. 8.

³⁶ V dobovém tisku ve spojitosti se zahájením činnosti Pedologického ústavu nacházíme článek z pera odborného plzeňského učitele Jana Vavříka. Připomíná svůj vlastní výzkum, při kterém použil stejně koncipované dotazníky, a s lítostí konstatuje, že kdyby jeho výzkum neztroskotal, mohla se Plzeň dříve než Praha honosit odborným ústavem Pedologickým. Odhlédneme-li od otázky, zda skutečně bylo možné takový ústav realizovat před rokem 1900 v Plzni nebo se jednalo pouze o zbožné přání pana učitele

Obr. 2: Univ. prof. MUDr. Karel Herfort. Zdroj: K. Herfort, *Soubor prací univ. prof. MUDr. Karla Herforta*, Praha 1932.

a od této doby probíhá i systematické vyšetřování dětí a mládeže.³⁷ Velmi brzy rozšířili řady spolupracovníků ústavu další odborníci a specialisté,³⁸ prostřednictvím nichž mohl být rozšířen i rozsah vědeckých výzkumů. Díky Karlu Herfortovi,³⁹ psychiatrovi a pozdějšímu řediteli Ernestina,⁴⁰ začalo v roce 1914 při ústavu fungovat ambulatorium pro duševní choroby.⁴¹

Během první světové války byla činnost ústavu poměrně výrazně utlumena⁴² a svého obnovení se dočkala až v letech poválečných. Konec světové války, vznik samostatného československého

Vavříka, je velmi zajímavé, jak po národopisné výstavě československé zůstal (nejen) mezi pedagogy živý zájem o výzkum dítěte a někteří pokračovali ve vlastním bádání po své vlastní ose. J. Vavřík, „Paedologický ústav král. Hlav. Města Prahy a možnost téhož před 14 roky v Plzni“, *Český denník* 49, 1913, č. 110, s. 2–3.

³⁷ L. Richterová, „Vzpomínka na paedologický ústav“, s. 77–79.

³⁸ Z nejvýznamnějších jmenujme MUDr. Karla Herforta, Cyrila Stejskala, asistenta prof. F. Čády, Antonína Müllera, prof. Lešera, Vojtěcha Suka, A. Brožka a ředitele K. Malého.

³⁹ Karel Herfort (8. 8. 1871, Praha – 29. 3. 1940) byl zakladatelem české dětské psychiatrie a profesorem psychopatologie dětského věku. Také se habilitoval v oboru hygieny a stomatologie, které přednášel na Učitelském ústavu v Praze. V roce 1925 založil odborný časopis *Úchylná mládež*, zaměřený na výzkum a výchovu slabomyslné, hluchoněmé, slepé, mravně vadné a zmrzačené mládeže.

⁴⁰ Ústav pro slabomyslné ve Šternberském paláci v Praze na Hradčanech, který založil Karel Slavoj Amerling 17. června 1871.

⁴¹ V roce 1939 bylo předáno vedení ambulatoria prof. Myslivečkovi a v roce 1940 byl převzat ústav spolkem pro péči o slabomyslné, protože postrádal právní základ. L. Richterová, „Vzpomínka na paedologický ústav“, s. 77–79.

⁴² J. Matiegka, „Počátky Ústavu pro výzkum dítěte“, s. 8.; L. Richterová, „Vzpomínka na paedologický ústav“, s. 77–79.

Obr. 3: Univ. prof. František Čada. Zdroj: *František Čada*. Praha 1915, 72 s.

státu i poválečná situace, tedy celkově změny politické i společenské, jsou vhodným prostředím pro rozvoj pedologie. Výchova je považována za základní kámen pro společnost a jen správnou výchovou dítěte je možné udržet budoucnost a svobodu státu. K tomu je potřeba poznání dítěte po stránce duševní i tělesné.⁴³ Karel Herfort ve svém článku ze 7. 12. 1919 otištěném v *Národních listech* uvádí základní požadavky společnosti a také kritizuje přístup pedagogiky, která se podle jeho názoru více věnuje metodám než dítěti samotnému, a navrhuje pojmout výchovu nových občanů komplexně, nenechávat ji jen na bedrech učitele.⁴⁴ Herfort si zde klade důležitou otázku: „Jak můžeme zařídit i upravit celou výchovu a vyučování dítěte českého, tohoto mostu k budoucnosti národa, jak celý vývoj jeho duševní a tělesný, když neznáme toto dítě?“⁴⁵

Rozvoj a podpora pedologie jsou vnímány jako nutný kulturní počín a poválečná situace současně přináší i nové úkoly a otázky dotýkající se především válkou postiženého evropského obyvatelstva – tělesný stav dětí, průměrné hodnoty tělesného vývoje mladé generace apod.⁴⁶ Proto bylo nutné rozšířit řady pracovníků Pedologického ústavu a jeho činnost rozdělit mezi jednotlivé specializované sekce.⁴⁷ Krátce po vzniku první republiky postihla českou pedologii velká ztráta, dne 14. prosince 1918 předčasně zemřel prof. František Čada a obnova činnosti

⁴³ K. Herfort, „Český pedologický ústav hlavního města Prahy“, s. 9.

⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁵ Tamtéž.

⁴⁶ „O somatologii školní mládeže“, *Národní listy* 68, 1928, č. 22, s. 13.

⁴⁷ Rozdělení na jednotlivé sekce: oddělení Pedagogické (Jan Dolenský a učitel Müller), oddělení Somatologické (Jindřich Matiegka a pediatrička Ludmila Lukášová), oddělení Pedopsychologické (Cyril Stejskal, žák a asistent F. Čády) a oddělení Pedopatologické (Karel Herfort). J. Matiegka, „Počátky Ústavu pro výzkum dítěte“, s. 8.

Obr. 4: Prof. MUDr. Jindřich Matiegka, RNDr. h.c. Zdroj: Archiv Hrdličkova muzea člověka, PřF UK.

ústavu tedy zůstala v rukou jeho spolupracovníků a žáků, které si vychoval.⁴⁸

Pedologický ústav ke své další činnosti kromě odborných pracovníků potřebuje pevné základy. V roce 1919 byla vytvořena nová statuta, která byla schválena pražskou obcí, a k tomu také byla připojena žádost o zajištění přiměřených prostor pro nově organizovaný ústav, ve kterém by byla umístěna i výstava o vývoji českého dítěte. Také byly podány finanční žádosti na příslušná mi-

nisterstva⁴⁹ a 15. 9. 1919 zahájil ústav opět svoji činnost, ale zatím v provizorních prostorách.⁵⁰ Žádosti o finanční podporu byly kladně vyřízeny a sešla se dotace ve výši 14 000 K. Ředitelem ústavu (vědeckým ředitelem) byl jmenován Karel Herfort a administrativní řízení zůstalo v rukou Jana Dolenského. V rámci reorganizace ústavu bylo zvoleno kuratorium, jehož předsedou se stal Jindřich Matiegka.⁵¹ Po reorganizaci Pedologického ústavu a získání subvencí centrálního úřadu byla činnost ústavu rozšířena na celou republiku a spolu s tím se také změnil název na Ústav pro výzkum dítěte a dorůstající mládeže s podtitulem Pedologický ústav hl. m. Prahy. Pražské děti ale zůstaly hlavním předmětem studia,⁵²

⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁹ K. Herfort, „Český pedologický ústav hlavního města Prahy“, s. 9.

⁵⁰ Tamtéž.

⁵¹ V kuratoriu byli zástupci ministerstev veřejného vyučování, veřejné hygieny, sociální péče, kteří ústavu přidělují dotace, dále zástupci města, a správci z různých sekcí. J. Dolenský, „Institut pour l'étude des enfants“, s. 16.

⁵² L. Lukášová, „Prof. J. Matiegka a Pedologický ústav hl. m. Prahy“, Archiv Hrdličkova muzea člověka, rukopis přednášky ku příležitosti stého výročí narození Jindřicha Matiegky, 1962.

a to i z toho důvodu, že chyběl centralizovaný systém, který by monitoroval děti ohrožené a potřebné a zajistil jejich předání do příslušné péče.

V roce 1923 na návrh Jindřicha Matiegky byl Pedologický ústav připojen k Antropologickému ústavu Univerzity Karlovy. Toto propojení mělo ještě více vědecky podpořit výzkumy. Jednalo se ovšem o propojení volné a Pedologický ústav si i nadále zachovává svoji samostatnost organizační i ekonomickou. Přesto propojení obou ústavů bylo velmi důležité, protože umožnilo zapojení studentů Jindřicha Matiegky do výzkumů a zpracování dat. Některé výsledky byly takto publikovány jako disertační práce.⁵³

Od roku 1924 vyšetřoval ústav systematicky všechny děti přijaté do Ústředního dětského domova, dále i děti, které měly být umístěny do různých institucí (výchovné, zaopatřovací atd.).⁵⁴ Dne 3. 12. 1937 oslavil Pedologický ústav 25. výročí svého založení a k této příležitosti se konala slavnostní schůze kuratoria na Staroměstské radnici, kterou zahájil slavnostní chór pražských učitelek. Této slavnostní události se dožili pouze dva ze tří zakladatelů, a to Jindřich Matiegka a Karel Herfort. Oba v rámci slavnosti přednesli proslovy zdůrazňující důležitost a zásluhy tohoto institutu. Na závěr zasedání přednesl Jan Šebek zprávu o činnosti ústavu.⁵⁵

Pedologický ústav v Praze byl převzat koncem roku 1940 Spolkem pro péči o slabomyslné v Praze, který jmenoval nové kuratorium a vydal pro ústav statut. Předsedou kuratoria byl zvolen vrchní fyzik doktor Ladislav P. Procházka a mezi členy byli zvoleni zástupci města. Ředitelem ústavu i nadále zůstal Jan Šebek a byla dohodnuta součinnost s Ústavem lidské práce a užší spolupráce s poradnou Spolku pro péči o slabomyslné.⁵⁶ Toto uspořádání vydrželo až do 30. 4. 1943, kdy byl Pedologický ústav v Praze po dohodě primátora hl. m. Prahy a Spolku pro péči o slabomyslné přebrán do správy obce Pražské, a to se zpětnou platností od 1. 1. 1943. V podmínkách bylo uvedeno, že i po převzetí ústavu pražskou obcí budou zde vyšetřovány i děti mimopražské.⁵⁷

⁵³ Například: E. Štierová: Tělesné vlastnosti školní mládeže z Radnic, F. Štampach: Vzrůst školní mládeže na základě šetření v Kralupech nad Vltavou a okolí, M. Došková: Anthropometrické znaky pekařských učedníků. L. Lukášová, „Prof. J. Matiegka a Pedologický ústav hl. m. Prahy“, Archiv Hrdličkova muzea člověka, rukopis přednášky ku příležitosti stého výročí narození Jindřicha Matiegky, 1962.

⁵⁴ J. Matiegka, „Pedologický ústav v Praze“, *Národní listy* 69, 1929, č. 168, s. 5; J. Šebek, „Pražský paedologický ústav r. 1942“, *Úchylná mládež* 19, 1943, č. 3, s. 102–110.

⁵⁵ „25 let trvání ústavu pro výzkum dítěte“, *Národní listy* 77, 1937, č. 331, večerní vydání, s. 6.

⁵⁶ „Pedologický ústav v Praze“, *Úchylná mládež* 17, 1941, č. 1, s. 33–34.

⁵⁷ „Zprávy: Paedologický ústav v Praze“, *Úchylná mládež* 19, 1943, č. 3, s. 144.

Zemský pedologický ústav

Přes neúnavnou práci a publikované výsledky Pedologického ústavu byl neustálý tlak z ministerstva na centralizaci a systematizaci péče o děti a mládež a z tohoto popudu Zemské ústředí péče o mládež v Čechách dospělo k rozhodnutí, že je potřeba oddělit práci péče o normální a úchylnou mládež.⁵⁸

Bylo tedy navrženo zřízení zastřešujícího centrálního pracoviště, kde by byly řešeny především případy dětí ohrožených a úchylných. Na základě požadavku ministerstva byl v roce 1935 vyzván Cyril Stejskal k vypracování koncepce a organizačního plánu nového pedopsychologicky zaměřeného ústavu.⁵⁹ Úkoly nového ústavu byly definovány takto:

1. Stanovit jasný obraz o potřebě naší péče i o dosavadní možné úhradě.
2. Rozšířit záběr vyšetřovaných dětí po celém území státu (do Pedologického ústavu přicházejí především děti z Prahy a okolí), vyhledávat děti ohrožené a co nejrychleji zasáhnout.
3. Opatření nápravně výchovné péče.⁶⁰

Prvním krokem tedy byla evidence potřebných dětí. V listopadu 1935 za pomoci zemské školní rady a ministerstva školství byly rozeslány dotazníky na správy všech českých škol obecných i měštanských⁶¹ a po vyhodnocení situace byl na základě návrhu Cyrila Stejskala jako centrální instituce zřízen Zemský pedologický ústav,⁶² který zahájil činnost v dubnu roku 1936,⁶³ a Cyril Stejskal se stal jeho prvním ředitelem.⁶⁴ Otevření druhého pedologického ústavu s sebou přineslo kritiku, která poukazovala na nadbytečnost dvou Pedologických ústavů v kontrastu s chybějícími zařízeními (např. psychotechnickou klinikou, pozorovací

⁵⁸ Kromě vlastního vyšetřování a péče o mládež by mělo být náplní ústavu spravovat síť ústavů výchovných a léčebných. Kromě toho je potřeba u dětí chudých zajistit finanční náklady na dopravu a vyšetření v Praze. Zemský pedologický ústav byl včleněn do systému péče o mládež a na starosti měl správu fondů na potřebné operace a léčebné výlohy. Důležitým úkolem bylo také dovzdělávání učitelů. E. Břeský, „Zemský pedologický ústav otevřen“, *Praktický lékař* 16, 1936, č. 14, s. 323.

⁵⁹ J. V. Musil, *Cyril Stejskal – život a dílo: rozvoj péče o mládež v Čechách do okupace*, Olomouc, 2005, 126 s.

⁶⁰ E. Břeský, „Zemský pedologický ústav otevřen“, s. 323.

⁶¹ Tamtéž.

⁶² Sídlo: Chotkova silnice 8, Praha.

⁶³ „Zemský pedologický ústav“, in: O. Chlup – J. Uher – J. Kubálek (ed.), *Pedagogická encyklopedie*, Novina: Praha 1938–1940, 3 sv.

⁶⁴ J. V. Musil, *Cyril Stejskal – život a dílo: rozvoj péče o mládež v Čechách do okupace*.

stanicí aj.).⁶⁵ Činnost Zemského pedologického ústavu neměla dlouhého trvání, koncem roku 1938 byl z úsporných důvodů zrušen z nařízení ministerstva sociální a zdravotní správy.⁶⁶

Archiv pedologického ústavu

Při pedologickém ústavu po celou dobu jeho působení vznikala archiv, do kterého byla umístěna veškerá získaná data, dotazníky probandů i vydané zprávy. Archiv se stal velmi bohatým zdrojem informací o poznání dítěte a z jeho fondů čerpala řada vědců (např. Josef Apetauer: Studie o psychologii a pedagogice puberty; Božo Škerlj: Příčiny rasové degenerace; Jan Mudroch: O poměrech učňů).⁶⁷ V době druhé světové války využil data archivu Ústav pro národní biologii a eugeniku⁶⁸ k výzkumu sociálních poměrů „duševně úchylných dětí“.⁶⁹ V současné době by měl být materiál z archivu Pedologického ústavu (cca okolo 30 000 chorobopisů) v dětské psychiatrické ambulanci při Fakultní poliklinice v Praze.⁷⁰

Zaměření a uspořádání ústavu

Hlavním posláním pedologického ústavu bylo poznání dítěte (s důrazem na dítě české)⁷¹ po všech stránkách: duševní i somatické, a zapojení různých specializovaných oborů (pedagogika, somatologie, psychologie, psychiatrie, sociologie a další) do těchto výzkumů. Na jedné straně byl spojen s praktickým životem

⁶⁵ „Zprávy: Pedologické ústavy“, *Úchylná mládež* 12, 1936, č. 7–8, s. 201.

⁶⁶ Ministerstvo trvalo na ponechání pouze jednoho pedologického ústavu. „Zprávy: Pedologický ústav Zemského ústředí péče o mládež v Praze“, *Úchylná mládež* 15, 1939, č. 1–2, s. 37.

⁶⁷ Archiv pedologického ústavu v Praze, *Úchylná mládež* 17, 1941, č. 2, s. 83–84.

⁶⁸ Ústav pro národní biologii a eugeniku byl v Praze otevřen v roce 1940 a jeho práce navázala na výzkum Československého ústavu pro národní eugeniku, který byl po okupaci českých zemí uzavřen na podzim roku 1939. Trvání tohoto ústavu nebylo dlouhé a zanikl po necelém roce existence. Důvodů k jeho zrušení bylo více, pravděpodobně se negativně podepsala politická minulost a politické či odbojové aktivity jeho pracovníků, a především také budování nové rasové hygienické infrastruktury protektorátu plně kontrolované německými úřady. M. Šimůnek, „Vladimír Bergauer a česká eugenika“, in: K. Černý – P. Svobodný (ed.), *Historia, medicina, cultura: sborník k dějinám medicíny*, Praha: Karolinum, 2006, s. 205–242.

⁶⁹ „Ústav pro národní biologii a eugeniku v Praze“, *Úchylná mládež* 17, 1941, č. 3, s. 137.

⁷⁰ L. Richterová, „Vzpomínka na pedologický ústav“, s. 77–79.

⁷¹ J. Dolenský, „Institut pour l'étude des enfants“, s. 19–21.

prostřednictvím školy, státních institucí, s pedotechnickými ústavy⁷² a na druhé straně s vědeckými kapacitami, které se specializovaly na studium dítěte. Dolenský ve svém pojednání uvádí, že právě toto propojení odlišovalo Pražský pedologický ústav od ostatních a sloužil jako vzor v cizině. Díky jedinečnému uspořádání a komplexní činnosti ho navštívila řada zahraničních návštěv.⁷³

V ústavu byly vyšetřovány děti od nejútlejšího věku až po vstup do praktického života, a to z nejrůznějších sociálních podmínek (jak z normálních rodin, tak i z výchovných, sociálních a léčebných ústavů). U každého dítěte byl zjišťován i zdravotní stav matky, poměry hereditární a veškeré dostupné informace k těhotenství a porodu.⁷⁴ Byla věnována zvláštní pozornost dětem, které začaly chodit do školy před 6. rokem života, a ústav pak dohlížel na vývoj těchto dětí v dalších letech, dále také soudním případům, a od roku 1931 dětem z vadného prostředí a obtížně vychovatelným. V ústavu byly vyšetřovány veškeré děti bez rozdílu a zcela bezplatně,⁷⁵ ale přesto bylo mezi vyšetřovanými majoritní zastoupení pražských dětí.⁷⁶ Druhým význačným rysem bylo prevenční zaměření, úsilí o zajištění zdravého duševního vývoje a o rozvoj a uplatnění duševní hygieny dětského věku.⁷⁷ Z tohoto důvodu byla od roku 1937 významně rozvinuta spolupráce se školními lékaři.⁷⁸ Ústav také pořádal vědecké kurzy pro lékaře, pedagogy a sociální pracovníky, zorganizoval i několik sjezdů s tematikou svého oboru – Sjezdy pro výzkum dítěte (v letech 1922, 1924, 1926, 1930, 1933).⁷⁹ Přes veškeré úsilí postihnout problematiku českého dítěte v nejširším možném záběru převládlo a nakonec i zcela zvítězilo psychiatrické zaměření.⁸⁰

Práce ústavu byla strukturována tak, že bylo vytvořeno několik oddělení,⁸¹ jejichž činnost na sebe navazovala:⁸² 1. Oddělení organizační; 2. Oddělení somatologické;

⁷² Tamtéž.

⁷³ Tamtéž.

⁷⁴ L. Richterová, „Vzpomínka na pedologický ústav“, s. 77–79.

⁷⁵ „25 let trvání ústavu pro výzkum dítěte“, s. 6.

⁷⁶ L. Richterová, „Vzpomínka na pedologický ústav“, s. 77–79.

⁷⁷ „Ústav pedologický“ in: D. Panýrek (ed.), *Encyklopedie praktického lékaře*, 1962, Díl 17, s. 403–404.

⁷⁸ Tamtéž.

⁷⁹ Tamtéž.

⁸⁰ L. Richterová, „Vzpomínka na pedologický ústav“, s. 77–79.

⁸¹ V některých zdrojích je dokonce uváděno více oddělení, než je uvedeno v textu tohoto článku. Např. „Ústav pro výzkum dítěte“, *Zdraví* 13, 1940, č. 8, s. 6.

⁸² L. Richterová, „Vzpomínka na pedologický ústav“, s. 77–79; K. Herfort, „Český pedologický ústav hlavního města Prahy“, s. 9–10.

Obr. 5: Jan Dolenský. Zdroj: Biografický slovník českých zemí 13, Praha 2010, s. 286.

3. Oddělení psychologické; 4. Oddělení psychopatologické; a později bylo ještě připojeno ambulatorium pro duševní choroby.

Zaměření jednotlivých oddělení bylo následující:

1. *Oddělení organizační a pedagogické*⁸³ se zabývalo evidencí a dokumentací. Mělo za úkol sbírat a zpracovávat základní data, týkající se poměru dítěte k rodině, společnosti, škole, životu, a to na všech stupních jeho vývoje (např. dítě a početnost rodiny, dítě městské a venkovské, dítě různých sociálních prostředí, dítě v době předškolní, školou povinné a v době po dokončení školní docházky, vliv prostředí na vývoj dítěte, poměr dítěte k organizaci škol, péče o mládež na všech stupních jeho vývoje atd.).⁸⁴ Sledovalo vývoj a postup školních dětí, jejich prospěch, vstup do dospělého života a pozdější umístění a úspěchy ve zvoleném povolání. Tyto výsledky měly být podkladem pro úpravu školství. Například studie o fluktuaci žactva ve školách, která proběhla v letech 1925–1926. Kromě toho některé výzkumy byly zaměřeny na využití volného času.⁸⁵

V čele oddělení stanul ředitel Jan Dolenský spolu s asistentem A. Müllerem, který byl odborným učitelem.⁸⁶ V roce 1942 byla běžná agenda oddělení svěřena Jiřině Kulhánkové.⁸⁷ Informace z dotazníků byly ověřovány ve školách u vyučujících

⁸³ Označováno také jako odd. přípravné, organizační a sociální.

⁸⁴ K. Herfort, „Český pedologický ústav hlavního města Prahy“, s. 10.

⁸⁵ J. Dolenský zkoumal mimoškolní život školních dětí jednotlivě od vstupu do praktické průmyslové školy až do jejich dospívání. J. Dolenský, s. 17; „Různé zprávy: Pedologický ústav hlavního města Prahy“, *Věstník ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy* 3, 1921, č. 12, s. 325.

⁸⁶ „Zprávy: Z činnosti pedologického ústavu v Praze“, *Úchylná mládež* 1, 1925, č. 3, s. 148; J. Matiegka, „Pedologický ústav v Praze“, s. 5.

⁸⁷ J. Šebek, „Pražský paedologický ústav r. 1942“, s. 102–110.

nebo v ústředí péče o mládež.⁸⁸ Tato sekce navíc předložila po dohodě se somatologickým oddělením podrobnou studii sociálních podmínek 3000 adolescentů a shromáždila tak cenný materiál pro studium učení.⁸⁹

2. *Somatologické oddělení* se zaměřovalo na studium tělesného stavu a vývoje dětí a mládeže, se zvláštním zřetelem k těm znakům, které jsou ve vztahu k duševnímu stavu a vývoji dítěte.⁹⁰ Vedení oddělení se ujal Jindřich Matiegka a jeho asistentkou se stala Ludmila Lukášová.⁹¹ Hlavním úkolem bylo stanovení referenčních údajů (norem) tělesného vývoje českého dítěte,⁹² protože vzhledem k odlišnostem populací není možné přejímat normy a šetření jiných států.⁹³ Jeden z dílčích výzkumů byl zaměřen na studium individuálního vývoje, kdy se každých pět let sledoval vývoj 100 mladých chlapců a 100 mladých dívek⁹⁴ s cílem zjistit, jaké jsou vlivy jednotlivých podmínek na růst a vývoj dětí.⁹⁵ Pro potřeby výzkumů byly používány formuláře, které vytvořil Jindřich Matiegka⁹⁶ a do nichž byla později dokonce doplněna i síla svalová a vitální kapacita plic.⁹⁷ Kromě vyšetření probandů, kteří přímo docházeli do ústavu, se prováděly dlouhodobé výzkumy na školách, aby byly upřesněny normativy k posuzování odchylek.⁹⁸ Podobně byly také zkoumány děti ve speciálních školách (školy pro retardované a zaostale děti). Dlouhodobý sběr dat dovolil srovnat výsledky získané před válkou a v době poválečné a díky tomu vznikla studie s názvem: „Vliv války na tělesný rozvoj

⁸⁸ Tamtéž, s. 104.

⁸⁹ J. Dolenský, „Institut pour l'étude des enfants“, s. 17.

⁹⁰ L. Richterová, „Vzpomínka na pedologický ústav“, s. 77–79.

⁹¹ Jindřich Matiegka se později stal předsedou kuratoria ústavu a postupně práci v oddělení převzala Ludmila Lukášová. V roce 1935 se vzdal Matiegka ze zdravotních důvodů předsednictva v kuratoriu Pedologického ústavu, ale zachoval mu svoji přízeň a dle možností se snažil i nadále spolupracovat na výzkumech. J. Dolenský, „Institut pour l'étude des enfants“, s. 16–21.

⁹² Většina studovaných probandů byla z Prahy, byla tedy i výsledná studie pojmenována: „Norma růstu a vývoje českého dítěte a zejména Prahy“.

⁹³ K. Herfort, „Český pedologický ústav hlavního města Prahy“, s. 10.

⁹⁴ Předmětem studia byla učiliště, střední školy pro mladé muže a pro mladé dívky na Praze VII.

⁹⁵ J. Dolenský, „Institut pour l'étude des enfants“, s. 16–21.

⁹⁶ První formuláře vytvořil už pro potřeby sběru dat k Národopisné výstavě československé.

⁹⁷ L. Lukášová, „Prof. J. Matiegka a Pedologický ústav hl. m. Prahy“, Archiv Hrdličkova muzea člověka, rukopis přednášky ku příležitosti stého výročí narození Jindřicha Matiegky, 1962.

⁹⁸ Například tabulky vyspělosti od L. Lukášové.

Celkový stav výživy: velmi hubený, hubený, střední, dobrý, velmi dobrý.	Váha těla bez obuvi a svrch. šatu:	Hlava	Délka max.:
Vyvinutí svalstva: dobré, střední, špatné.	Výška těla bez obuvi:		Šířka:
Barva pleti: světlá, brunátná	Výška v sedě:		Výška nadušní:
Barva vlasu (dle Fischera čís.): blond, světle hnědá, kaštanová, černá, rudá.	Rozpětí ramen		Obvod horiz.:
Vlas. sporý, střední, hustý; — rovný, vlnitý, kadeřavý, kudrnatý.	Délka předlokti:	Hrudník	Objem při norm. dých.:
Barva očí (dle Martina čís.): šedá či modrá, zelená, zelenavě hnědá, světle hnědá, tmavě hnědá.	Délka ruky:		Objem v inspiriu max.
Tvar hlavy: elips., pentag., ovální, klínovitý, kulatý, hranatý, abnormální (asymetr., šišatý, lodkovitý atd)	Šířka ruky:		Objem v expiriu max.
Oblčeť (s čelem): úzký, stř., široký; — krátký, střed., eliptický, ovální, kulatý, hranatý.	Šířka v pažích (Akrom):		
Hrudníku tvar: nálevkovitý, plochý, normální, ptačí.	Šířka pánve		
	Počet tepů:		Zrak: dalekozraký, normální, krátkozraký.
	Počet dechů:		Sluch: normální, nedoslýchavý.
	Kapacita plic:		Řeč: norm., koktavá, šišlavá.
	Síla pravé ruky:		
	Síla levé ruky:		
	Síla v rame-nec: tah tlak		
Chrup: Postavení zubů: kolmé, šikmé.	Skousnutí: nůžkovité, kleškovité, střechovité, otevřené.		
Chrup mléčný:	Chrup trvalý:		
v pravo v levo	V pravo v levo		
$\frac{m_2 m_1 c_2 i_1}{m_2 m_1 c_2 i_1} \frac{i_1 i_2 c_1 m_2}{i_1 i_2 c_1 m_2}$	$\frac{M_3 M_2 M_1 P_2 P_1 C I_2 I_1}{M_3 M_2 M_1 P_2 P_1 C I_2 I_1} \frac{I_1 I_2 C P_1 P_2 M_1 M_2 M_3}{I_1 I_2 C P_1 P_2 M_1 M_2 M_3}$		
Diastréma, trema, retenci a přespočetné zuby zaznamenati.			
— kaz, ○ schází, × vytažen.			
Intelligence: velmi nadaný, nadaný, střední, nenadaný, slabomyslný.	První a posl. stupeň přiznati jen v pří-padech mimořádných		
Mravy: ušlechtilé, dobré, lehkovážné, špatné.			
Paměť: velmi dobrá, střední, špatná.			
Prospěch v počítání: velmi dobrý, střední, špatný.	Možno během návštěvy školy pozměniti.		
Nadání k hudbě: velmi dobré, střední, špatné.			
Nadání ku kreslení a krasopisu: velmi dobré, střední, špatné.			
Poznámky:			

Obr. 6: Formulář pro vyšetření dítěte, sestavil Jindřich Matiegka. Zdroj: V. Hüttel, „Pedologický ústav král. hl. města Prahy“, *Časopis lékařů českých* 54, 1915, č. 3, s. 93.

pražských učňů.“⁹⁹ Z dalších specializovaných témat bylo studium vývoje chrupu¹⁰⁰ (více viz Vědecké práce). Somatologické oddělení také velmi úzce spolupracovalo s ústavem Pedotechnickým, a to v oblasti konzultace volby povolání. Z této spolupráce vznikla metoda zjišťování fyzické pracovní schopnosti člověka odhadem tělesné konstituce.¹⁰¹

3. *Oddělení psychologické*¹⁰² se věnovalo studiu dětské mentality, sklonů, schopností a inteligence normálních dětí. Prvním ředitelem se stal František Čáda, který velmi brzy zemřel, a pak převzal vedoucí funkci jeho žák a asistent Cyril Stejskal. Později se stal jeho asistentem Rudolf Mudroch.¹⁰³ Při výzkumech inteligence byla využívána Binet-Simonova metoda, kterou zavedl v českém prostředí právě František Čáda,¹⁰⁴ a prováděly se výzkumy jak populační, tak i kazuistické.¹⁰⁵ Jejich výsledky mohly být poté využity při volbě povolání probanda a také poukázaly na to, že je potřeba děti a mládež rozdělovat nikoli pouze podle fyziologického stáří, ale i podle inteligence.¹⁰⁶

Studium inteligence se stalo hlavní doménou tohoto oddělení a v letech 1925–1926 proběhl pod taktovkou Cyrila Stejskala výzkum inteligence primánů¹⁰⁷ a ve stejném roce byl také vyzván ministerstvem školství, aby vyšetřil inteligenci u studentů, kteří právě nastoupili na střední školy,¹⁰⁸ a využil získaná data ke konzultaci volby povolání.¹⁰⁹ Vyšetření prokázalo, že při slabém výsledku testů se student dostane maximálně do tercie, a na základě těchto zjištění bylo více než polovině rodičů

⁹⁹ Autorkou studie byla Ludmila Lukášová (L. Lukášová, „Vliv války na tělesný vývoj pražských učňů“, 1922, 9 s.). J. Dolenský, „Institut pour l'étude des enfants“, s. 16–21.

¹⁰⁰ Tamtéž.

¹⁰¹ Autorem metodiky byl Jindřich Matiegka. J. Dolenský, „Institut pour l'étude des enfants“, s. 20.

¹⁰² Také bylo označováno jako pedopsychologické oddělení „Zprávy: Z činnosti pedologického ústavu v Praze“, *Úchylná mládež* 1, 1925, č. 3, s. 148.

¹⁰³ J. Matiegka, „Pedologický ústav v Praze“, s. 5.

¹⁰⁴ J. Dolenský, „Institut pour l'étude des enfants“, s. 16–21.

¹⁰⁵ „Různé zprávy: Pedologický ústav hlavního města Prahy“, *Věstník ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy*, s. 325.

¹⁰⁶ Tamtéž.

¹⁰⁷ Pravděpodobně se jedná o první ročníky obecných škol.

¹⁰⁸ „Ústav pro výzkum dítěte a dorůstající mládeže v Praze (pedagogický ústav) ve škol. roce 1925/26“, *Národní listy* 66, 11. 11. 1926, č. 309, s. 6.

¹⁰⁹ Poradenství probíhala ve spolupráci s Masarykovou akademií práce, která se později osamostatnila a vznikla z ní společnost Centrální konzultace. Na základě kombinovaných výsledků psychologického a lékařského vyšetření bylo rodičům doporučeno,

rozmluveno, aby svého potomka nutili do studia.¹¹⁰ Důležitou součástí těchto studií byl i názor učitele dítěte z obecné školy.¹¹¹ Spoluúčast na testování ukázala, že učitelé mají velmi dobrý přehled o schopnostech svých svěřenců, a jejich názor potvrdily i inteligenční testy a následný vývoj studia na střední škole.¹¹² Práce pedagogického oddělení se prolínala s oddělením psychopatologickým, protože bylo v mnoha případech potřeba dovyšetřit probandy a doplnit důležité údaje.¹¹³

4. *Oddělení psychopatologické*¹¹⁴ bylo zaměřeno především na studium dítěte duševně postiženého, a to jak po stránce tělesné, tak i duševní (děti retardované, slepé, hluchoněmé atd.).¹¹⁵ Ředitelem se stal Karel Herfort, který se snažil, aby pedopsychiatrie a pedagogická terapie byly zařazeny do osnov předmětů lékařského studia, a navrhoval zřízení dětských oddělení na psychiatrických klinikách.¹¹⁶ Podařilo se mu uskutečnit pouze přednášky v kurzech pro poradenské lékaře, učitele pomocných škol a sociálně zdravotní pracovníce.¹¹⁷ Jeho asistentem se stal Cyril Stejskal a spolu s nimi spolupracoval učitel Antonín Müller. Oddělení bylo vybudováno na základě spolupráce s ostatními a můžeme říci, že jeho pracovní náplň se ze všech uvedených nejvíce měnila.¹¹⁸ Zpočátku hlavní náplní bylo zjišťování různých odchylek od normy, a to ve vývoji somatickém, neuropsychickém a povahovém. V pozdější době fungovala úzká spolupráce s lékaři, a tak se i vlastní náplň zaměřila kromě popisování a zjišťování odchylek na odhalení

kam mají budoucnost svého potomka směřovat. J. Dolenský, „Institut pour l'étude des enfants“, s. 16–21.

¹¹⁰ Cyril Stejskal ve svých posudcích ale dítě neztrácuje, pouze ukazuje, že za současných podmínek bez pomoci a možnosti vedení dítě dále ve studiu nepostoupí. „Ústav pro výzkum dítěte a dorůstající mládeže v Praze (pedagogický ústav) ve škol. roce 1925/26“, s. 5.

¹¹¹ Tamtéž.

¹¹² Tamtéž.

¹¹³ Tamtéž.

¹¹⁴ Stejně jako u předchozích oddělení nacházíme různá pojmenování např. o. neurologicko-psychiatrické, pedopatologické. Názvy odpovídají vývoji ústavu i specifickému zaměření jeho činnosti.

¹¹⁵ J. Matiegka, „Pedologický ústav v Praze“, s. 5.

¹¹⁶ Tyto snahy nejvíce zesílily, když začal pedologický ústav spolupracovat se školními lékaři, tedy na konci 30. let 20. století. J. Dolenský, „Institut pour l'étude des enfants“, s. 16–21.

¹¹⁷ L. Richterová, „Vzpomínka na pedologický ústav“, s. 78.

¹¹⁸ Tamtéž.

příčiny, možnosti nápravy a případné navržení prevence.¹¹⁹ Zásluhou Karla Herforta bylo 22. 9. 1919 při oddělení otevřeno ambulatorium pro duševně choré, zaostalé a jinak úchylné děti, které sloužilo pro praktické zaučení mediků a učitelů.¹²⁰

Toto oddělení včetně ambulatoria bylo podle výročních zpráv poměrně hodně vytíženo.¹²¹ Zároveň zůstávalo v kontaktu a blízké spolupráci s ostatními odděleními, protože bylo nutné získat od probanda veškeré dostupné informace. Celé vyšetření probíhalo přibližně takto: v I. oddělení byly zjišťovány veškeré dostupné informace z období tzv. „předchorobí“,¹²² následně se zakreslil rodokmen ideálně do třetí generace. Poté se v somatickém oddělení změřily rozměry antropologické a byl vyšetřen stav vývoje chrupu. Kromě toho byl proband fotografován, snímaly se otisky prstů a u zajímavých jedinců se odlévaly i sádrové odlitky obličejů, rukou a nohou.¹²³ Dále byl proband podroben pečlivému lékařskému vyšetření k zhodnocení tělesného stavu. Toto vyšetření probíhalo ve spolupráci s lékaři interní kliniky prof. Pelnáře. Nejčastěji byl měřen arteriální tlak, množství krve a v některých případech byl proband ještě poslán na speciální vyšetření související s jeho hendikepem.¹²⁴ Následovalo vyšetření v ambulatoriu pro duševní choroby, kde profesor Herfort¹²⁵ (později v zastoupení asistenta) shrnul zprávy šetření předchozích, provedl vlastní vyšetření a na základě dostupných informací stanovil diagnózu a prognózu dané duševní abnormality. Na závěr bylo nutné vystavit závěrečnou zprávu a sdělit nutné pokyny rodičům, popřípadě příslušným institucím (škola, soud, okresní péče atd.).¹²⁶ Nejčastěji byly diagnostikovány případy duševní slabosti různého stupně, distyreózy (kretenismus, mongolismus) a epilepsie.¹²⁷ Po celou dobu fungování ústavu nebyla zřízena lůžková část, která by umožnila prodloužit dobu pozorování probanda a získat tak důležité údaje a zpřesnění výsledků vyšetření.

¹¹⁹ Tamtéž.

¹²⁰ K. Herfort, „Krátký přehled mé činnosti v Ústavu pro výzkum dítěte“, *Úchylná mládež* 14, 1938, č. 1–2, s. 10–12.

¹²¹ „Ústav pro výzkum dítěte a dorůstající mládeže v Praze (pedagogický ústav) ve škol. roce 1925/26“, s. 5.

¹²² Tamtéž.

¹²³ V. Hüttl, „Pedologický ústav král. Hl. města Prahy“, s. 93.

¹²⁴ J. Dolenský, „Institut pour l'étude des enfants“, s. 16–21.

¹²⁵ Vyšetření prováděl především profesor Herfort spolu s asistentem a později se přidali další odborníci (K. Malý – vyšetření vad výslovnosti).

¹²⁶ „Ústav pro výzkum dítěte a dorůstající mládeže v Praze (pedagogický ústav) ve škol. roce 1925/26“, s. 5; J. Dolenský, „Institut pour l'étude des enfants“, s. 16–21.

¹²⁷ Tamtéž.

Vědecké práce

Za dobu fungování pedologického ústavu, která trvala téměř 40 let, vzniklo velké množství odborných prací, jejichž záběr byl velmi široký. Pod jeho záštitou v edici Rozpravy Ústavu pro výzkum dítěte a dorůstající mládeže (Pedologického ústavu v Praze) bylo vydáno více než 100 odborných publikací.¹²⁸ Není možné v rámci tohoto článku zmínit a rozebrat všechny statě a jejich zaměření, to by svým rozsahem vydalo na samostatnou práci. Přesto považuji za důležité, zde uvést alespoň některé z nich.¹²⁹

První výsledky práce pedologického ústavu byly prezentovány Janem Dolenským v roce 1914 na pražské okresní poradě učitelské. Ve své rozsáhlé přednášce uvedl poprvé výsledky a pokroky ústavu a vědecké závěry byly postaveny na základně zpracování dat z vyšetření pražských dětí z normálních škol, škol pomocných a chovanců Ernestina.¹³⁰ Tato data poskytovala základní údaje o vývoji dítěte.

Významná práce ve studiu tělesného vývoje mládeže a dorostu byla zaměřena na studium chrupu. Vojtěch Suk provedl výzkum erupce zubů u 694 školních dětí.¹³¹ Vytvořené normy využil k porovnání vývoje československého dítěte a dětí jiných národů. Tato srovnání pak publikoval v prestižním antropologickém časopise *American Journal of Physical Anthropology*.¹³² Dalším stupněm bylo stanovení dentice jako znaku vhodného pro odhadování tělesného vývoje, jehož autorem byl Jindřich Matiegka.¹³³ O této metodě přednášel na Mezinárodním sjezdu v Lutychu roku 1921.¹³⁴

Ve školním roce 1921–22 byla v Pedologickém ústavu použita nová metoda, kterou navrhl a do praxe uvedl Jindřich Matiegka a sloužila k individuálnímu

¹²⁸ „Ústav pedologický“ in: D. Panýrek (ed.), *Encyklopedie praktického lékaře*, s. 403–404.

¹²⁹ Výběr prací byl zaměřen především na historicky významné a ty, které vzbudily ohlas v cizině, i když ani u těchto se nejedná o kompletní výčet.

¹³⁰ 426 dětí z obecné a měšťanské školy pro hochy, 350 z gymnázia, 80 z pokračovací školy živnostenské, několik ze školy pomocné a chovanci z Ernestina. V. Hüttel, „Pedologický ústav král. Hl. města Prahy“, s. 93.

¹³¹ „Pedologický ústav v Praze. (Z výroční zprávy ústavu za školní rok 1921–1922)“, *Věstník ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy* 6, 1924, č. 1, s. 23–24.

¹³² V. Suk: „Eruption and decay of permanent teeth in Whites and Negroes, with comparative remarks on other races“.

¹³³ L. Lukášová, „Prof. J. Matiegka a Pedologický ústav hl. m. Prahy“, Archiv Hrdličkovy muzea člověka, rukopis přednášky ku příležitosti stého výročí narození Jindřicha Matiegky, 1962.

¹³⁴ Název přednášky byl: L'âge dentaire comme signe du développement total.

odhadu množství svalstva, kostí a tuku.¹³⁵ Výsledky své práce přednesl na mezinárodním antropologickém sjezdu v Paříži a později vyšly v odborných časopisech.^{136, 137}

Počet vyšetřených dětí v Pedologickém ústavu¹³⁸

Časové období	Vyšetřených dětí
1920	115
1920/21	153
1921/22	234
1922/23	221
1923/24	265
1925/26	292
1929/30	509
1930/31	567
1931/32	626
1932/33	674
1938	1085
1939	2171
1940	2090
1941	1213
1942	761

¹³⁵ Tento model je platný dodnes a je v klinické praxi stále využíván.

¹³⁶ „Pedologický ústav v Praze. (Z výroční zprávy ústavu za školní rok 1921–1922)“, s. 23–24; J. Matiegka, „La capacité de travail du corps humain“, *Revue Anthropologique*, 1921, s. 331–333; J. Matiegka, „The testing of physical efficiency“, *American Journal of Physical Anthropology* 4, 1921, č. 3, s. 223–230.

¹³⁷ Myšlenka frakcionace (jednotlivých komponent) tělesné hmotnosti navržená J. Matiegkou je i v současné době pro běžnou praxi nejvhodnější. Navržený původní způsob kvalitativní analýzy hmoty lidského těla vychází ze zevních tělesných rozměrů, které je možno běžně určit. Matiegka rozdělil tělesnou hmotnost na tyto složky: H = O + D + M + Z (H hmotnost těla; O hmotnost kostry /ossa/; D hmotnost kůže a podkožního tukového vaziva /derma/; M hmotnost kosterního svalstva /musculi/; Z zbytek).

¹³⁸ Tabulka shrnuje počty vyšetření dětí (kompletní vyšetření) během uvedeného časového období, data byla přejata z výročních zpráv ústavu, ovšem ne vždy musí

Závěr

Období po druhé světové válce bylo značně turbulentní a ne všichni byli nakloněni obnově a pokračování Pedologického ústavu. J. Musil ve své publikaci zmiňuje výrok Zdeňka Nejedlého: „Pedologický ústav nebude potřeba, neboť za komunismu se blbci rodit nebudou...“¹³⁹ I přes různé názory a ideologické směry byla tradice práce pedologického ústavu velmi dobře zakotvena, a tak na jeho činnost navázaly sociodiagnostické ústavy a původní ústav byl v roce 1953 po zorganizování dětské psychiatrické služby změněn na dětskou psychiatrickou poradnu, která se později stala samostatným oddělením fakultní polikliniky Univerzity Karlovy.¹⁴⁰

České země byly bezesporu jednou z prvních oblastí Evropy, kde se začaly provádět výzkumy mládeže (jak somatometrické, tak i zaměřené na duševní vývoj dítěte) průřezového i dlouhodobého charakteru, takže máme v současné době k dispozici podklady pro srovnání dětské i dospělé populace za období delší než 100 let.¹⁴¹ Dodnes jsou tyto normy a poznatky využívány v pediatrii k hodnocení dnešního dítěte.

I když se Pedologický ústav nedochoval v podobě, jakou mu jeho zakladatelé určili, a došlo k jeho přetvoření do institucí nových, vlastní výzkum dětí a dorůstající mládeže si zachoval tradici a pod patronátem žáků zakladatelů vychovaných na půdě Pedologického ústavu pokračují výzkumy a bádání v této oblasti dodnes. Výzkumy vývoje a růstu dětí a mládeže v pojetí Jindřicha Matiegky měly naštěstí pokračování jednak v celostátních antropologických výzkumech (CAV) v pravidelných desetiletých cyklech (od roku 1951 až do roku 2001), které zajišťoval Státní zdravotní ústav (zvl. antropologické oddělení s Miroslavem Prokopcem v čele). Těmto výzkumům byli nápomocni i pracovníci Antropologického ústavu UK, resp. z něho vytvořené Katedry antropologie PřF UK. Dalším významným výzkumem SZÚ byl tzv. longitudinální (každoroční měření) výzkum vzorku dětí, který myšlenkově přímo navazoval na práci Jindřicha Matiegky v Pedologickém ústavu. Dokonce můžeme sledovat i vliv na rozvoj pedologie v zahraničí. Jmenujme například studenta Karla Herforta Ervína Arnsteina, profesora hebrejské reálky v Haifě, který využil poznatky získané při studiu v Praze k výzkumu židovských

být zcela přesná. V některých letech docházelo k specifickým výzkumům zaměřeným pouze na určitou oblast a tyto počty nejsou v tabulce zahrnuty.

¹³⁹ J. Musil, *Cyril Stejskal – život a dílo: rozvoj péče o mládež v Čechách do okupace*.

¹⁴⁰ „Ústav pedologický“ in: D. Panýrek (ed.), *Encyklopedie praktického lékaře*, s. 403–404.

¹⁴¹ J. Wolf, „Některé otázky současného stavu a vývoje dětí a adolescentů v Československu“, *Československá psychologie* 34, 1990, č. 3, s. 269–275.

děti v Izraeli.¹⁴² Druhým významným vědcem byl Božo Škerlj, který studoval u Jindřicha Matiegky a ve Slovinsku se stal profesorem antropologie.

Summary

This study traces the history of the Paedological Institute in Prague. This work maps its transformation from a theoretical workplace that was attached to a primary school and whose task was to collect knowledge about child development to an institution that was attached to the Anthropology Institute of Charles University.

The institute's research was focused on the systematic investigation of children (psychological and anthropological research, ascertaining the state of health and hereditary predispositions). Scientists tried to create standards for the development of the Czech child. The researches were longitudinal and extensive, but individual case studies were also dealt with. Thanks to Karel Herfort, an outpatient clinic for children's mental illnesses was opened in 1914.

The Paedological Institute became an inspiration abroad as well, during its tenure many foreign researchers visited it and some even studied here – Božo Škerlj, Ervín Arnstein. A number of methodological works were also created here, which were published in foreign journals (e.g. J. Matiegka, "The testing of physical efficiency", *American Journal of Physical Anthropology* 4, 1921, No. 3, 223–230.) Although the original Paedological Institute did not preserve until today, it left a tradition of child research that was followed by other institutions.

Correspondence:

Mgr. Zuzana Schierová

¹Hrdličkovo muzeum člověka PřF UK

Viničná 7, 128 44 Praha 2

²Ústav dějin lékařství 1. LF UK

U Nemocnice 4, 121 08 Praha 2

¹⁴² „Pedologický ústav v Palestýně“, *Úchylná mládež* 5, 1929, č. 7–8, s. 200.